

ויש במקצת נוסחאות: 'ברוך א-ל רוב ההודאות', אבל לשון הספרים כולם: 'ברוך רוב ההודאות וא-ל ההודאות'. ושמה עשו 'רוב' זה תואר כמו רב, וכן 'מרוב אונים ואמיץ כח' שהוא תואר. [על משקל 'עוז פניו ישונא'; 'מעוז לתום דרך ה'". וכן רבים] (מתוך מלחמות ה' להרמב"ן - ברכות נט. וכעין זה בתר"י). והרז"ה (שם) פירש דברי רב פפא 'נימרינהו לתרוייהו' על 'מודים... ואילו פינו' - אבל אינו חותם אלא 'ברוך א-ל ההודאות' (גם בריטב"א בברכות תמה על הפירוש הראשון. וע"ע במאור ישראל כאן).

'אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו' - כיוצא בזה אמר רב פפא בכמה מקומות - ע' במצוין בסוטה מ.

דף ז

'כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים... וכל העוסק בתורה שלא לשמה...'. ע' בהרחבה בענין זה [ובקושיית התוס'], במובא בפסחים ג.

חרב אל הבדים ונואלו - חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. פשטי' דקרא מדבר בקוסמים, ונראה שנקראו 'בדים' על שם שמתבודדים להשרות על עצמם רוח טומאה, ולהכי דריש מיני' מאי דדריש (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'אם תלמיד הגון הוא - לקראת צמא התיו מים, ואי לא - הוי כל צמא לכו למים'. משמע שמותר ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון אלא שאין מצוה על הרב לילך אצלו. ואולם המהרש"א פירש בענין אחר, שהרי אמרו חכמים השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקוליס (ע' חולין קלג). וגם בסמוך אמרו יהיו לך לבדך - בתלמיד שאינו הגון, אלא שהנביא קורא לתלמיד שאינו הגון שישוב תחילה ואז ילך ללמוד תורה, וזהו הוי כל צמא לכו למים. אכן כל עוד לא שב, על הרב להימנע מללמדו. ולישב פרש"י נראה על פי מה שכתב הגר"ז (בשו"ע שלו - הלכות ת"ת ד, יז) שאם אי אפשר להחזירו למוטב תחילה, והוא דוחק ליכנס ללמוד - תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כיהושע בן פרחיה שדחה לפלוני בשתי ידיים. ואף על פי שאולי אין לרב להכניס עצמו לספק זה, שמא לא יחזור התלמיד למוטב ונמצא כזורק אבן למרקוליס, אבל התלמיד עצמו חייב להכניס את עצמו, דמה יפסיד. - הרי מבואר ש כל צמא - גם מי שאינו הגון, בכלל הציווי לכו למים - ללמוד תורה. אלא שאין הרב מצווה לילך הוא אליו (וע"ש בדברי הגר"ז שצדד לומר שמא גם הרב צריך להכניס עצמו לבית הספק אם אי אפשר בענין אחר). עוד בענין לימוד לתלמיד שאינו הגון, ע' במובא בספר מגדים חדשים ברכות כח. דעת חכמה ומוטר ח"ג רצו. וע"ע במובא במכות י.

'כדאמרה ליה בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה: אי חכמה מפוארה בכלי מכוער'. הרא"ש כתב בפרושו לנדרים (ג:) שהיה רבי יהושע שחור. יש מי שהסביר על פי דברי הגמרא בחגיגה (כב:) המספרת על רבי יהושע ש'כל ימיו הושחרו שיניו מפני תעניותיו'. ובדקדוקי סופרים שם הביא גרסא 'הושחרו פניו' (מגדים חדשים להרד"י וויס, ברכות כח. ע"ש).

וע' בתיקוני זוהר תיקון ס על ענין זה, שיש נפשות גדולות בגופים מכוערים, וכן להפך. ובספר 'צדקת הצדיק המלא' לר"צ הכהן מלובלין זצ"ל (בסימן קמו - העתק מכתב יד שהושטט בדפוסים הרגילים) רמז בזה דברים עמוקים (וע"ע בחידושי אגדות למהרש"א ומהר"ל נדרים ג).

(ע"ב) 'אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע... ודוקא במדה זו, אבל בשאר מדות מגוננות כגון גאוותן או אדם הרגיל לכעוס וכד' – אסור להחזיקו כרשע ולדבר עליו דברי גנאי ולשון הרע, כי אולי אינו יודע חומר איסורן ואילו היה יודע חומר איסורן אפשר שהיה מתחזק בכל כחותיו ונמנע מאותם דברים.

ואפילו במדה זו של עזות פנים צריך להתיישב בדבר מתי נקרא בשם זה. (עפ"י חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל ד, ט ובבאר מים חיים מ).

נראה שעז פנים יוצא מכלל המדות שכן הוא חוטא ודאי כמו שאמרו בהמשך, שהרי אמרו (בנדרים כ.) 'ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו' – זו הבושה. ומכלל הן אתה שומע לאו, שעזות הפנים מביאה חטא. ולכן חרצו חכמים (באבות ה, כ) את דינו של עז פנים ואמרו 'עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן'.

ונראה שאף מצוה לשנאו את עז-הפנים, שהרי רב נחמן בר יצחק שאמר כאן 'מותר לשנאותו', הוא האומר (בפסחים ק"ג) שמצוה לשנאו עובר עבירה, והרי עז פנים עברין ודאי הוא כאמור.

הפוסקים לא הזכירו הלכה זו, שעז-פנים מותר לשנאתו (כאשר העיר על כך בקהלות יעקב ערכין ד, ג). ואפשר שלכך השמיטוהו, לפי שאין הדבר ברור לנו מי נכלל בגדר זה כנ"ל.

'ככתבם וכלשונם'

'גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה... רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה' –
 'נרמז בכאן על יום חג שמיני העצרת, וכינו אותו בשם 'יום הגשמים' על שם שמברכים בו 'מוריד הגשם' ונעשה בחינת גשמים יורדין... ומזה נבין בדעתנו שיש בידינו לתקן התיקונים מיום ראשון דסוכות עד שמיני עצרת כמו שאנו מתקנים מפסח ועד עצרת בימי ספירה... ולזה רמזו חז"ל גדול יום הגשמים היינו שמיני עצרת, כיום שניתנה בו תורה – שהוא חג שבועות, אבל רבא פליג עליה ואמר דמעלתו יותר גדול שבו מטפטף מ"ח טיפין כנודע'.

(מתוך עבודת ישראל – לשמיני עצרת. וע' בהרחבת הדברים בספר פרי צדיק שמיני עצרת לד)

'למה נמשלו דברי תורה כאש... חכמה מפוארה בכלי מכוער...' –

יודע שכל זמן שמתמרק הגוף על ידי עסק התורה, מתגדל אורה של נשמה, כסכין זה, כל זמן שמשחזרו במשחות מתמרק החלודה שעליו ומתגלה צחצחות אור בהירותו. כך תלמיד חכם, כשממרק ומחליש כחו על ידי עסק התורה שנקראת אש... מתגלה אור שבנפשו, עד שמכח המירוק מתגדל כל כך אור שלם עד שמגיע למדרגת נשמה ורוח, וכל מדרגה ומדרגה להשיג צריך מירוק יותר גדול כנודע.

ואם יש תלמיד חכם, מבזים אותו ליצני הדור מטעם שהוא מכוער או בעל מום, ומקלים בכבודו עד בוש על שהוא בזוי בלבושו – אל ישים לבו לדבר הזה, בשומו נגד עיניו דכל זה בעולם עובר ובזמן קצוב, ואחר כך הולך אל המלוכה למלוך על י"ש עולמות... ושכינה שורה עליו ופניו מבהיקין ומאירים מסוף העולם ועד סופו, והליצנים יראו ויבושו וילכו לחרפות'.

(מתוך שבט מוסר יא, ג)

'דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה' –

יודע וראה כיצד התורה מתקיימת במי שדעתו שפלה עליו ולא במי שהוא גאה; מי שדעתו שפלה קעז

אינו מתבייש לומר: לא הבנתי! ואז המלמדו חוזר לו לימודו עד שיבינהו. גם אם רואה לקטן ממנו שיודע יותר, הוא עצמו הולך אצלו ללמוד ממנו. גם שפלותו גורם שיכיר שאינו יודע וחוזר תמיד ללמוד ועל ידי כך התורה מתקיימת בו, מה שאין כן מי שיש בו גאות, שגאותו גורמת לו להעלים מה שלא הבין, וכל שכן וקל וחומר שאעפ"י שיכיר בקטן שיש בו חכמת שלמה המלך ע"ה, אינו משפיל את עצמו להלוך אצלו, וגם מעולם לא יוכל להכיר בחוסר ידיעתו כדי לבקש ללמוד, שגאותו מפתהו דאיך אפשר שיש בו חסרון הידיעה כיון שהוא רב בחכמה' (שבט מוסר נביח).

דף ח

ואם לחש ועלתה בידו ומגיס דעתו עליו – מביא אף לעולם. ואם תאמר: אם הוא חטא, העולם מה חטא שיענש בשביל שהגיס הלה דעתו? – יש לומר: מה גרם לזה שיתגאה – מה ששאר בני דורו מתפללים ואינם נענים בשל מעשיהם הרעים ורק היחיד בדור נענה בתפילתו, והרי הכל מתפללים על מדרגתו, ואילו היה הדור ראוי, היה זה דבר רגיל להענות בתפילה ולא היה מקום להתפארות כלל. נמצא שבני הדור גורמים לגאותו של היחיד, לכך מביא אף לעולם (עפ"י תולדות יעקב יוסף ויצא כח). חקת (קסב). ועוד).

ואין פגיעה אלא תפלה... –

'... והוא כמו ששמעתי על לשון 'מפגיע' בתפילות, ומפגיע אין בעדנו, ובפרק קמא דתענית על פסוק ויצו עליו במפגיע – דרוצה לומר כמו 'פגע', שאינו רוצה לשוב וללכת מהש"י בשום אופן רק שיענהו, והרי זה כאוחז בבגדו ואומר איני מניחך...' (מתוך צדקת הצדיק רכב).

אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה' –

מה נשתנה דבר זה של אמנה משאר כל המעשים הטובים שזוכים בו לירידת גשמים? אלא אמר הקב"ה: כל זמן שיש אמונה בבני אדם, פלוני הפקיד פקדון אצל פלוני ולא היו עדים, וזה אינו כופר בפקדון; מצא מציאה ולא ראהו איש, והוא משיבה לבעליה; קנה ממנו חפץ או מכר לו ממכר ואין שטר ולא חזקה, והוא נאמן בדיבורו; ואינו משקר במידות ובמשקלות; ואינו גונב דעת חברו ולא מונח אותו – אותה שעה אמר הקב"ה, אילו אין להם אלא זכות זו בלבד, חייב אני להוריד להם מטר. הרי אתמול חרשו אדמתם והטמינו זרע באדמה והאמינו בי שאוריד להם מטר, ולא יהא יגיעם לריק וזרעם לבהלה – לא תהא האדמה מכזבת להם, כשם שהם אינם מכזבים איש לרעהו!

אמור מעתה: האמונה שבין אדם לחברו, היא שגורמת שתהא אמונה בין איש האדמה לשרהו שלא ירקב זרעו – וארצנו תתן יבולה.

חס ושלום, אם אין אמונה בין איש לחברו, ויש ביניהם גזל עניים וגזל סתם, ולשון הרע, ועזות פנים, באותה שעה גם השמים נעצרים והיו כנחושת והאדמה נעשית ברזל ואינה מוציאה תבואותיה.

לכך אמרו החכמים: בעוון ביטול תרומות ומעשרות (גזל לויים וגזל עניים) שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר, והיוקר הוה, והשכר אבד, ובני אדם רצים אחר פרנסתם ואין מגיעים'.